

Чи вигідно Україні бути «житницею Європи і всього Світу»?

Лохоня О. І., кандидат с.-г. наук, доцент
Херсонський державний аграрний університет

Від редакції:

Відвідуючи конференції та семінари різного тематичного напрямлення, фахівці журналу «Ексклюзивные ТЕХНОЛОГИИ» подекуди ставали свідками завзятих дебатів відносно того, чи насправді Україна стала «житницею Європи» та чи потрібно це їй? Кандидат с.-г. наук, доцент Херсонського державного аграрного університету Лохоня О. І. проаналізував стан виробництва зерна в Україні та надав економічне осмислення питанню експорту зернових.

У статті «Чи вигідно Україні бути житницею Європи і всього Світу?» автор висловив свою особисту, як він зазначає, оцінку вигідності експорту великих обсягів зерна.

Редакція журналу запрошує всіх зацікавлених у розвитку галузі сільського господарства України спеціалістів та керівників сільгосп підприємств, представників влади і аналітиків висловити своє бачення оцінки експорту найважливішого виду продукції вітчизняного сільськогосподарського виробництва – зерна в багаті країни Європи та Світу.

Рівень виробництва і раціонального використання зерна є визначальним показником стану розвитку сільського господарства і стану економіки держави в цілому. Він безпосередньо впливає на матеріальний добробут населення. Зерно є незамінним продуктом харчування людей. Ще в багаторазово більшій кількості воно необхідне для забезпечення галузі тваринництва в концентрованих кормах з метою виробництва достатньої кількості молока, м'яса, яєць. Зерно є сировиною борошномельної, комбікормової, пивоварної, спиртової та інших галузей.

Великі обсяги від валового виробництва зерна в Україні впродовж багатьох останніх років експортуються в інші держави Європи і Світу. Кількість зерна, що йде в Україні на експорт, постійно і значно збільшується. У зв'язку з цим необхідно мати об'єктивну оцінку вигідності для сільськогосподарських товаровиробників і для держави в цілому експорту великих обсягів зерна.

Проблеми підвищення ефективності зернового виробництва в Україні, збільшення виробництва зерна і його раціонального використання досліджені і висвітлені в наукових працях відомих вітчизняних вчених Іванова М. Ф., Лукінова І. І., Саблука П. Т., Зубця М. В., Дем'яненка М. Я., Лобаса М. Г., Панасюка Б. Я., Юрчишина В. В., Бабича О. А. та багатьох інших.

Питаннями підвищення ефективності виробництва зерна в Україні лише в останні десятиліття займалися без перебільшення сотні і тисячі вчених і практиків. Зерно, як основний життєво необхідний для людей вид продукції сільськогосподарського виробництва, справедливо заслуговує на таку до себе увагу.

Немало дослідників в останні роки вивчають питання експорту зерна з України. Однак, на наш погляд, в переважній більшості таких досліджень автори лише безрезультатно намагаються удосконалити економічний механізм, по суті – правила вилучення зерна у сільськогосподарських товаровиробників зернотрейдерами і іншими посередниками для експорту його за кордон. На нашу думку, в переважній більшості досліджень з цих питань відсутня оцінка узгодженості обсягів експорту зерна з його виробництвом в Україні. Взагалі майже відсутня об'єктивна оцінка вигідності експорту зерна для економіки держави в цілому.

Метою наших досліджень було визначення оцінки узгодженості обсягів експорту зерна з його валовим виробництвом в Україні та витратами концентрованих кормів, основу яких складає зерно, на годівлю худобі та птиці.

Метою наших досліджень була також спроба, на підставі аналізу узагальнених розрахунків, порівнянь, осмислення одержаних показників, дати загальну оцінку вигідності, а, отже, і доцільності експорту зерна з України.

Об'єктами досліджень були офіційні статистичні показники та дані спеціальної літератури з розвитку і ефективності зернового виробництва та внутрішнього використання зерна в Україні впродовж 1996-2009 років, у порівнянні з 1990 роком. Об'єктом досліджень був також аналіз обсягів та вигідності експорту зерна з України для сільськогосподарських товаровиробників, для держави в цілому.

Проведені дослідження дозволили дати загальну, вважаємо, об'єктивну оцінку економічної вигідності для України нинішнього експорту зерна, зробити відповідні осмислення, узагальнення та висновки щодо доцільності взагалі експорту зерна як сировини.

Загальна площа (територія) України становить 60,4 млн. га. Для порівняння зазначимо, що територія Казахстану становить 272,4 млн. га, Аргентини – 278,0, Австралії 774,1, США – 936,4, Канади – 997,1, Російської Федерації – 1705,5 млн. га. Землезабезпеченість у розрахунку на одну особу населення в Україні значно нижча у порівнянні з багатьма країнами світу.

Україна не така вже й багата на землю. Площа сільськогосподарських угідь у розрахунку на одну особу населення держави (землезабезпеченість) у нас дійсно дещо більша у порівнянні, наприклад, з Японією, Індією, Південною Кореєю, Нідерландами, Німеччиною. Однак площа території на одну особу населення України в 2,5 раза менша, ніж в США, відповідно, в 4,0-5,6 раза менша, ніж в Аргентині, Норвегії, Фінляндії і Швеції, майже в 9 разів, ніж в Російській Федерації, в 13 разів, ніж у Казахстані, в 26-30 разів менша у порівнянні з Канадою і Австралією.

Отже, лукавлять ті, хто навмисно, свідомо чи по своїй необізнаності часто говорять, а дехто навіть кричить про безмежність українських просторів і ланів.

Площа сільськогосподарських угідь в Україні становить лише 41,7 млн. га, у тому числі ріллі – 32,4 млн. га [1].

Загальні площі посівів всіх сільськогосподарських культур в Україні з 32,4 млн. га у 1990 році зменшилися в останні роки на 5,6-7,4 млн. га до 25,0-26,8 млн. га, або на 17,3-22,8% [2-4]. Таке велике зменшення загальних площ посівів сільськогосподарських культур пояснюється цілим колом причин. Основними з них, на наше бачення, є нині гостра технічна і фінансова неспроможність сільськогосподарських товаровиробників обробити наявну площу земельних угідь.

Незважаючи на значне зменшення загальної площі посівів сільськогосподарських культур, площі посівів зернових культур в Україні впродовж всього досліджуваного періоду мали тенденцію до збільшення і в останні роки становили понад 15,0 млн. га (табл. 1).

Зменшення загальних площ посівів зернових культур відбулося за рахунок зменшення площ посівів кормових культур з 12,0 млн. га у 1990 році до 3,0 млн. га у 2007 році, або на 9,0 млн. га. Причини і наслідки такого неймовірного для логіки осмислення багаторазового зменшення площ посівів кормових культур потребують окремого всебічного дослідження і об'єктивної оцінки.

Питома вага посівів зернових і зернобобових культур в структурі загальних площ посівів сільськогосподарських культур у 1990 році становила 45%, а наприклад, у 2007 році вона зросла до 58%. Майже такою вона була і в 2008 році.

Така висока питома вага посівів зернових культур в структурі загальних посівних площ за оцінкою вчених призводить до хаосу в дотриманні сівозмін і є серйозною загрозою для землеробства в цілому і зернового виробництва зокрема з великими негативними наслідками [6].

У 1990 році валове виробництво зерна в Україні сягало 51,0 млн. тонн. Впродовж 12 років (з 1996 по 2007-й включно) валовий збір зернових і зернобобових культур в середньому склав 31,5 млн. тонн, що на 19,5 млн. тонн, або на 38,2% менше, ніж у 1990 році.

2008 рік був на рідкість сприятливим за погодно-кліматичними умовами для вирощування зернових. Валовий збір зерна склав понад 53 млн. тонн. Однак середня врожайність зернових була навіть дещо нижчою, ніж у 1990 році, і становила 34,6 ц/га [7].

Багато урядовців України, навіть вищі посадові особи уряду й держави, тепер часто хваляться тим, що «Україна стала житницею не тільки Європи, а й усього Світу». Тут зауважимо, що Україна ніколи не була і не є житницею Європи, а тим більше житницею світу. Для підтвердження цього зазначимо, що, наприклад, у 2007 році у всьому світі було вироблено 2,4 млрд. тонн зернових та зернобобових культур. Частка України у світовому виробництві зерна становила 29,3 млн. тонн, або 1,2% [5]. У рідкісно врожайному 2008 році за попередніми даними – 2,2%. Російська Федерація в окремі роки збирала 66,8-81,8 млн. тонн зернових і зернобобових культур, Німеччина, відповідно, – 42,6-51,6 млн. тонн, Франція – 59,6-72,6 млн. тонн., США – 350-416 млн. тонн, Китай – 420-467 млн. тонн [5]. Однак оцінювати досягнення окремих країн у виробництві зерна за його валовим збором є некоректним через багаторазову різницю у площах посіву.

Одним з об'єктивних показників рівня розвитку зернового виробництва в окремих країнах є показник виробництва зерна у розрахунку на одну особу населення держави. Для прикладу, впродовж цілого ряду останніх років цей показник у Франції становив 1,0-1,2 тонни, у США, відповідно, – 1,2-1,4, в Угорщині – 1,4-1,6, в Канаді – 1,6-1,8 тонни.

В Україні у 1990 році виробництво зерна на одну особу населення становило близько однієї тонни. Впродовж багатьох останніх років цей показник в Україні значно коливався: від 0,4 тонни – у 2003 році, до 0,9 тонни – у 2004 році. Найвищим виробництвом зерна у розрахунку на одну особу населення в Україні було у 2008 році і становило 1,1 тонни.

Об'єктивним показником ус-пінності й ефективності виробництва зернових і зернобобових культур є показник врожайності з одного гектара.

Середня врожайність зернових та зернобобових культур в Україні найвищою впродовж досліджуваних років була у 1990 році і становила 35,1 ц/га. Впродовж 1996-2007 років (в середньому за 12 років), за нашими розрахунками, вона знизилася до ганебного для України рівня 23,4 ц/га зібраної площі. У рідкісно врожайному 2008 році, завдяки винятково сприятливим погодно-кліматичним умовам, врожайність зернових та зернобобових культур в усіх категоріях господарств України склала 34,6 ц/га, а у 2009 році вона знову значно знизилася. Врожайність зернових культур у 2010 році, як вже видно з оперативної звітності результатів ходу жнив, буде невисокою.

Для об'єктивної оцінки досягнутого рівня врожайності зернових та зернобобових культур в Україні приведемо дані їх фактичної врожайності в ряді інших країн Європи і світу.

Впродовж багатьох останніх років врожайність зернових та зернобобових культур в Італії становила 43,2-52,7 ц/га, в Китаї, відповідно – 42,2-52,9 ц/га, в Данії – 56,6-60,9, Австрії – 49,6-61,5, Швейцарії – 59,7-65,5, США – 46,0-67,8, Великобританії – 60,1-70,0, Франції – 60,1-74,0, у Нідерландах – 67,3-82,2 ц/га [5].

Не потребує ніяких коментарів порівняння показників врожайності зернових та зернобобових культур в Україні і в названих країнах Європи і світу. З'являється лише бажання з гірким болем за нашу Україну сказати: оце вам і «житниця Європи і всього Світу» з її найкращими черноземами.

Як і куди розподіляється зібраний врожай зернових? В першу святу чергу, як повинно бути в кожній країні, що себе поважає, гарантується виділення зерна для повного забезпечення потреб населення в хлібі та хлібних продуктах з врахуванням державних страхових запасів. В першу чергу також заготовляють насіння зернових для майбутнього посіву.

Наступним у черзі витрат зібраного врожаю зерна є повне забезпечення ним потреб тваринництва в концентрованих кормах з метою виробництва достатньої кількості молока, м'яса, яєць для повноцінного харчування людей своєї держави та на експорт, а також витрати зерна на інші внутрішньодержавні цілі. Потім в черзі йдуть витрати зерна на промислову переробку для виробництва спирту, пива й інших видів продукції.

На останньому місці в списку на розподіл по витратам валового збору зерна в будь-якій поважаючій себе країні йде експорт зерна, яке виявиться «зайвим» після повного задоволення внутрішніх потреб держави.

Україна впродовж усіх років незалежності, за виключенням 2003 року, повністю забезпечувала себе насінням і продовольчим зерном. Це є великим досягненням країни.

Від кількості витрат якісних концентрованих кормів на годівлю худобі та птиці, основу яких складає зерно, у визначальній мірі залежать обсяги виробництва продукції тваринництва.

У 1990 році витрати концентрованих кормів худобі та птиці в усіх категоріях господарств України становили 35,5 млн. тонн кормових одиниць і вони склали понад 34% за поживністю в структурі витрат усіх видів кормів. Виробництво молока в Україні у вказаному році становило 24,5 млн. тонн, м'яса всіх видів (у забійній вазі) відповідно – 4,4 млн. тонн, яєць – 16,3 млрд. штук [2]. Такі обсяги виробництва у 1990 році забезпечили споживання молока і молочних продуктів у перерахунку на молоко на одну особу населення України в середньому по 373 кг, м'яса і м'ясопродуктів у перерахунку на м'ясо – 68 кг, яєць – 272 шт. Споживання молока, м'яса і яєць у 1990 році було близьким до науково обґрунтованих норм харчування людей.

Впродовж багатьох останніх років витрати концентрованих кормів худобі та птиці в усіх категоріях господарств України зменшилися майже в три рази у порівнянні з 1990 роком і становили лише 12,0-13,8 млн. тонн кормових одиниць. Найменшими витрати концентрованих кормів були у 2008 році – 11,8 млн. тонн. Значне зменшення витрат концентрованих кормів худобі та птиці одночасно з глибоким загальним занепадом кормової бази призвело до значного зменшення виробництва продукції тваринництва в Україні. У 2000-2007 роках виробництво молока становило лише 12,3-14,4 млн. тонн, м'яса усіх видів (у забійній вазі) – 1,5-1,9 млн. тонн, яєць – 8,8-14,2 млрд. штук (табл. 2). Значне зменшення виробництва м'яса, молока і яєць спричинило значне зменшення їх споживання у харчуванні людей. Споживання м'яса і м'ясопродуктів у розрахунку на душу населення України впродовж 1995-2005 років становило лише 31-39 кг, що є менше нижньої критичної межі продовольчої безпеки держави. Споживання молока і молочних продуктів у розрахунку на одну особу впродовж багатьох останніх років було також значно нижчим від науково обґрунтованих норм харчування людей.

Погіршення харчування людей в Україні, без сумніву, негативно впливає на стан їх здоров'я і тривалість життя. Чисельність населення України в мирний, безконфліктний час за даними статистики зменшилася з 51,9 млн. у 1990 році до 46,8 млн. станом на початок 2010 року. Первісні люди з примітивними умовами їх життя і харчування хоча й дуже повільно, але збільшували свою чисельність. У світі в останній період чисельність населення щорічно збільшується приблизно на 90 млн. осіб. В Україні ж, як не прикро і страшно усвідомлювати, чисельність населення впродовж вже 19 років відносно швидко зменшується.

Суттєве покращення харчування людей в Україні є одним з найважливіших завдань уряду держави.

Збільшення виробництва продукції тваринництва в Україні – до повного забезпечення потреб населення – можливе за умови відродження кормової бази, багаторазового збільшення виробництва і загальних витрат кормів, у тому числі збільшення витрат концентрованих, тобто зернових кормів, за нашими розрахунками, не менше ніж до 40-45 млн. тонн [9].

Така потреба в концентрованих кормах, на наше бачення, не є скільки-небудь завищеною. З цього приводу покажемо наступний приклад. У Данії, де проживають 5 млн. жителів, вирощують близько 25 млн. свиней в рік. На вирощування і відгодівлю такого поголів'я витрачають не менше 10 млн. тонн концентрованих кормів. Крім того, відносно значну кількість концентрованих кормів у цій країні витрачають на годівлю іншим видам сільськогосподарських тварин. Отже, в Данії на виробництво продукції тваринництва переробляють більш ніж 2,0 тонни концентрованих кормів у розрахунку на одного жителя країни. В Україні цей показник в останні роки становив лише 0,25-0,30 тонни, або в 8 разів менше, ніж у Данії.

В разі, якщо Україні вдасться коли-небудь на годівлю худобі і птиці витратити (з розрахунку на одну особу населення країни) по дві тонни концентрованих кормів, як у Данії, то загальні щорічні витрати концентрованих кормів складуть 90-100 млн. тонн (у вигляді повноцінних комбикормів), або в 9-10 разів більше, ніж в останні роки. При такому розвитку подій виробленого молока, м'яса, яєць та інших видів продукції тваринництва вистачить не тільки для повного забезпечення потреб населення України, а й у великій кількості – для експорту в інші країни світу з великою економічною вигодою для своєї держави. Валовий внутрішній продукт (ВВП) у розрахунку на одну особу населення зросте в багато разів, і Україна дійсно стане багатою, заможною країною, а люди будуть здоровими і щасливими.

Якщо Україні не вдасться виробляти в себе таку кількість зерна, його вигідно буде імпортувати з інших країн.

Поки що ж Україна експортує зерно в інші країни як «житниця Європи і всього Світу». Які обсяги зерна експортує Україна?

В кінці 80-х років минулого століття Радянський Союз щорічно імпортував від 20 до 40 млн. тонн зерна. У 1990 році, коли в Україні було зібрано 51,0 млн. тонн зерна, республіка ще й одержувала певну кількість кормового зерна по імпорту. Хоча й не завжди якісного.

У 1990 році сільськогосподарські підприємства України різним переробним підприємствам своєї держави реалізували 80,4% виробленого в республіці зерна, а в 2007 році – лише 5,1% [10].

Упродовж періоду реформування економіки і переходу до ринкових відносин виробництво зерна в Україні значно зменшилося, а його експорт стрімко збільшувався. Експорт зерна з України вже у 1996 році становив 2,9 млн. тонн, у 1998 році – 4,2 млн. тонн [8, 11]. У 2001 році з України було експортовано понад 9 млн. тонн зерна. Експорт зерна став набувати неконтрольованих обсягів. Обсяги експорту не узгоджувалися з його валовим виробництвом і потребою на годівлю худобі та птиці.

Через відсутність достатнього державного регулювання та контролю, наприклад, у 2002 році, на експорт було продано 11,8 млн. тонн зерна за ціною 82,2 дол. за тонну пшениці та ячменю і по 65,2 дол. за тонну жита. У зв'язку з недобором врожаю у вкрай несприятливому за погодно-кліматичними умовами 2003 році розв'язувалася проблема імпорту зерна тільки для продовольчих потреб в обсязі 5,5 млн. тонн, але за ціною 180-200 доларів за тонну. Не важко підрахувати збитки як для селян, так і для держави в цілому від таких експортних операцій [12].

Обсяги експорту зерна з України у 2005-2006 і у 2006-2007 маркетингових роках сягали приблизно по 13 млн. тонн [8]. У 2008 році експорт зерна з України склав 16,7 млн. тонн [13].

У 2008-2009 маркетинговому році обсяги експорту зерна різними приватними зернотрейдерами з України за попередніми даними сягнули понад 23 млн. тонн, а за даними, опублікованими в ЗМІ, – 25 млн. тонн [14]. Це близько половини валового збору зерна в Україні у 2008 році.

В Україні є яскравий приклад, коли для забезпечення швидкого подальшого нарощування експорту зерна окреме приватне підприємство СП ТОВ «Нібулон» стрімко розвиває транспортну інфраструктуру для перевезення зерна – будує власний вантажний флот, уздовж Дніпра – річкові навантажувальні термінали, а в прилягаючих до річки регіонах – багато сучасних зернових елеваторних комплексів, власний морський перевантажувальний термінал, приватні морські причали для великих океанських суден. Менше ніж за рік це СП ТОВ на воду спустило 20 несамохідних суден класу річка-море кожне тоннажністю по 4,5 тис. тонн і три бункери з 14 запланованих. Усього ж для власного флоту це підприємство планує побудувати 50 різних транспортних одиниць. І це далеко не все.

Діяльність згаданого окремого приватного підприємства по розвитку інфраструктури для збільшення експорту зерна з України не може не вражати. Вона лише з приведеної інформації вражає будь-кого.

У травні нинішнього року в м. Кам'янка-Дніпровська відбулося урочисте відкриття до запуску найбільшого річкового терміналу в Україні з обсягом одночасного зберігання зерна 75 тис. тонн, добовою потужністю відвантаження зерна на водний транспорт – 5 тис. тонн, а суходолом – 4 тис. тонн. Стверджують, що головна мета будівництва таких терміналів – «за рахунок посилення позиції аграрного сектора, витягти з кризи економіку країни» [14].

Лева частка інвестованих грошей на розвиток інфраструктури для експорту зерна з України окремому недержавному СП ТОВ давалася або під гарантії урядів західноєвропейських держав, або міжнародними фінансовими організаціями. Після цих повідомлень виникає потреба вигукнути: «О! Яка турбота іноземців про долю українського аграрного сектора, про зміцнення економіки України!»

За прогнозними розрахунками і обіцянками, сільськогосподарські підприємства при реалізації збіжжя через річковий термінал в м. Кам'янка-Дніпровська отримають на кожній тонні зерна аж по 50-70 грн. добавки до нинішньої діючої ціни, а в масштабах країни це виліється в 4 млрд. грн. на рік додаткових коштів для аграріїв. Це ще одна вражаюча цифра для пересічного українця.

Основну кількість товарного зерна сільськогосподарських підприємств у 2008-2009 роках відправлено на експорт. Як вигідно впливає експорт зерна на економічну ефективність його виробництва?

Рівень рентабельності виробництва і реалізації зернових та зернобобових у сільськогосподарських підприємствах України у 1990 році сягав 275,1% [3, 10, 15].

Упродовж багатьох останніх років рівень рентабельності виробництва і реалізації зерна у сільськогосподарських підприємствах України був надто низьким і становив лише від 3,1% – у 2005 році до 28,7% – у 2007 році (табл. 3). Виключенням серед показників рентабельності зерна в досліджувані роки був рівень рентабельності у вкрай несприятливому за погодно-кліматичними умовами 2003 році, коли він становив 45,8%. У вказаному році найменшим був і валовий збір зернових культур – лише 20,2 млн. тонн і найнижчою була врожайність зерна – 18,2 ц/га.

У 2005 році від реалізації однієї тонни зерна господарства отримали лише 12,30 грн. прибутку. Виробництво зерна в десяти областях і в АР Крим було збитковим. У 2006 році рівень рентабельності виробництва і реалізації зерна у сільськогосподарських підприємствах України становив мізерних 7,4%. У восьми областях виробництво зерна було збитковим.

Таблиця 3. Рентабельність виробництва зернових та зернобобових культур у сільськогосподарських підприємствах України [15, 16].

Роки	Повна собівартість 1 ц, грн.	Реалізаційна ціна 1 ц, грн.	Прибуток (+), збиток (-) від реалізації 1 ц, грн.	Рівень рентабельності, %
1990*	7,95	29,81	21,86	275,1
2002	26,02	31,04	5,02	19,3
2003	36,73	53,54	16,81	45,8

2004	37,70	45,28	7,58	20,1
2005	40,36	41,59	1,23	3,1
2006	48,46	52,02	3,56	7,4
2007	64,93	83,53	18,60	28,7
2008	66,99	77,96	10,97	16,4
2009	75,30	80,76	5,46	7,3

* Грошові одиниці у 1990 році – рублі.

Рівень рентабельності виробництва і реалізації зерна у сільськогосподарських підприємствах України у 2009 році в середньому становив лише 7,3%. Від реалізації однієї тонни зерна сільськогосподарські підприємства одержали 54,60 грн. прибутку, за який можна придбати одну лопату без держака. У сільськогосподарських підприємствах АР Крим і ще дев'яти областей виробництво зерна було збитковим.

Сільськогосподарські підприємства, наприклад Сумської області, у 2009 році реалізували 1 млн. 241 тис. тонн зернових і зернобобових по середній ціні лише 741 грн. за 1 тонну. Загальна сума збитку від реалізації зерна склала понад 84 млн. грн. [16]. Основними найбільшими зерновими компаніями, які здійснювали закупівлю зерна в регіоні, були ЗАТ АТ «Каргілл», ТОВ «Кернел-Трейд», ПП «Сантрейд», ТОВ «Луї Дрейфус Комотидиз Україна».

Ще більшою у 2009 році була загальна сума збитків від реалізації 2,0 млн. тонн зерна сільськогосподарськими підприємствами Харківської області. Збитковим у вказаному році було також виробництво зерна у Донецькій, Луганській, Закарпатській, Хмельницькій, Київській, Рівненській і в ряді інших областей. За таких економічних умов реалізації зерна сільськогосподарське виробництво, виробництво зерна не тільки успішно розвиватися, а навіть просто існувати не може. При збитковому виробництві зерна відбувається подальший неминучий нищівний розор сільського господарства України.

Однією з основних причин низької рентабельності виробництва зерна і економічного занепаду сільського господарства України впродовж багатьох років дослідники вважають багаторазовий диспаритет цін на матеріально-технічні ресурси, що поставляються сільському господарству, і на продукцію сільського господарства, зокрема на зерно.

За даними вчених Національного наукового центру «Інститут аграрної економіки» з 1991 року сформувався більш ніж 6-кратний диспаритет цін на сільськогосподарську продукцію і на промислову продукцію, що поставляється сільському господарству [13].

Такий розмір показника диспаритету цін визначено багатьма науковцями-дослідниками. Однак визначення диспаритету цін нині проводиться, на нашу думку, необґрунтованим, некоректним, хибним методом. Купівельну спроможність матеріально-технічних ресурсів сільськогосподарськими підприємствами нині розраховують від суми виручки, одержаної від реалізації сільськогосподарської продукції. Такий розрахунок проводять і при збитковому виробництві. Але ж, наприклад, якщо витрати окремого господарства на виробництво продукції склали 10 млн. грн., а від реалізації цієї продукції отримали лише 8 млн. грн. і понесли збиток 2 млн. грн., то за суму виручки це господарство купити нічого не зможе. За нашими дослідженнями купівельну спроможність сільськогосподарських підприємств необхідно визначати за сумою прибутку від реалізації продукції і за фактично діючими цінами на промислову продукцію [17].

Від реалізації однієї тонни зернових і зернобобових сільськогосподарські підприємства України у 1990 році отримали прибуток в сумі 218,60 руб. За цей прибуток тоді можна було купити 1,5 тонни дизпалива по тодішній ціні 145 руб./т.

У 2009 році сільськогосподарські підприємства від реалізації однієї тонни зернових і зернобобових одержали 54,60 грн. прибутку, за суму якого можна було купити лише 0,008 тонни (тобто 8 л) дизпалива по діючій ціні 6500 грн./т. За прибуток від реалізації однієї тонни зерна сільськогосподарські підприємства України у 2009 році могли купити дизпалива у 188 разів менше, ніж у 1990 році!!!

Вартість зернозбирального комбайна Дон-1500 у 1990 році становила 46,4 тис. руб., у 2009 році відповідно – 700-800 тис. грн. У 1990 році сільськогосподарські підприємства повинні були продати 212 тонн зерна, щоб за прибуток від його реалізації придбати зернозбиральний комбайн Дон-1500, у 2009 році сільськогосподарським підприємствам для придбання за прибуток такого зернозбирального комбайна Дон-1500 необхідно було реалізувати 12820 тонн зерна, або в 60 разів більше!!!

Що ж це твориться в Україні з цінами на зерно для сільськогосподарських підприємств? В таких економічних умовах, з такими економічними «правилами гри» українське село існувати не може. Йому загрожує клінічна смерть, до якої воно впритул підійшло. (Без сумніву це комусь потрібно).

Мізерні ціни на зерно для сільськогосподарських виробників встановлюють (який парадокс!) покупці – зернотрейдери і різного роду інші перекупники-посередники.

Професор М. Хорунжий з цього приводу справедливо і точно зазначає: «...селянина, як вовка червоними прапорцями, зусбіч беруть в облогу. Вихід один – продати зерно за безцінь. Оце і є злостиве коріння українського агробизнесу» [18].

Звісно, селяни за збитки ніяких матеріально-технічних ресурсів придбати не зможуть, щоб знову підготувати землю, посіяти зерно, доглянути посіви і зібрати щедрий врожай. Для того, щоб купити навіть коробку сірників, сільськогосподарські підприємства сьогодні змушені під 28-32% брати кредити спочатку на погашення боргів попередніх років, відсотків за них, а вже потім – на закупівлю сірників. Подібне відбувається впродовж багатьох років переходу до ринкових відносин. Причому банкіри постійно «удосконалюють» умови надання кредитів сільськогосподарським товаровиробникам. Спочатку під заставу кредитів вимагали найбільш цінні виробничі й

соціальні об'єкти, як то консервні заводи або цехи, млини, винзаводи, працездатну техніку, продуктивну худобу, бази відпочинку для працівників і т.п. Тепер, коли у переважній більшості сільськогосподарських підприємств нічого цінного вже не залишилося, банкіри дійшли до того, що під заставу надання кредитів вимагають майбутній ще не зібраний урожай (Постанова Нацбанку № 180 від 13 квітня 2010 р.).

Після зняття мораторію на продаж сільськогосподарських угідь, якщо це станеться, банкіри під заставу кредитів відберуть у селян саму землю.

Оцінюючи нинішній стан сільського господарства України, академік Б. Панасюк дуже об'єктивно і точно висловився: «...Фінансове становище – катастрофічне, галузева і управлінська структури зруйновані. Селяни дограбовують монополісти, диктуючи низькі ціни на зерно, м'ясо, молоко та іншу продукцію. Село заведено у такий безнадійний тупик, що його вже неможливо врятувати за рахунок так званого паритету цін, чи бюджетних коштів» [19].

Пройшло більше трьох років від опублікування академіком такої оцінки, але для спасіння сільського господарства і зокрема зернового виробництва нічого путнього не зроблено. Гірше того, економічний занепад села ще більше поглибився.

А як вигідно продають українське зерно на експорт приватні зернові компанії (зернотрейдери)?

Для прикладу, за 2001-2004 роки середня українська експортна ціна однієї тонни пшениці становила 88 доларів США проти 140,8 дол. світової експортної ціни, жита, відповідно, – 69,1 дол. проти 102,6 дол. і ячменю – 97,3 дол. проти 125,2 дол. [20]. Як видно з наведених показників, українські експортні ціни на зерно роками на 22-38% були нижчими від середніх світових експортних цін.

Якщо якийсь зернотрейдер, чи їх група, від зниження української експортної ціни навіть на половину у порівнянні з світовою ціною, приміром замість 2 млрд. грн. одержить 1 млрд. грн. надприбутків, то це погано, але це й добре – отримати мільярд. При цьому доля селян і інтереси держави їх абсолютно не займають.

Всі прибутки від експорту зерна з України, які без найменшого сумніву навіть згідно здоровому глузду повинні належати сільськогосподарським виробникам зерна, повністю присвоюють приватні експортери зерна. Селяни цілий рік працюють на вирощуванні мільйонів гектарів зернових, а в «винагороду» від реалізації зерна терплять збитки, з усіма страхітливими наслідками. Експортери зерна, маючи інколи лише один офіс у Києві, за місяць чи за два встигають присвоїти прибутки річної праці селян.

Від експорту 25 млн. тонн зерна як сировини бідна Україна, за нашими орієнтовними розрахунками, недоотримує або втрачає не менше 200 млрд. грн. валового внутрішнього продукту через невикористання потенційних доданих вартостей економічної діяльності окремих галузей і окремих виробництв. Ця сума ВВП створюється в країнах-імпортерах при використанні українського зерна. Не в малій мірі вона створюється і працею українських заробітчан.

Над цим представникам влади необхідно серйозно задуматися.

Можна спеціально провести експертні, прискіпливі розрахунки формування додаткової суми ВВП за рахунок валових доданих вартостей при раціональному використанні зерна за участю багатьох галузей економіки впродовж, наприклад, всього довгого ланцюгу – «зерно → комбікорм → тваринництво → м'ясокомбінат → торгівля → буженина на столі». Це значно спрощена і скорочена схема довгого ланцюгу по раціональному використанню зерна. Тут варто згадати будівництво, ремонт, роботу океанських суден для перевезення українського зерна в іноземні порти, промислове виробництво, ремонт і робота різної техніки і обладнання для морських портів, наземного і залізничного транспорту, комбікормової, харчової, торговельної галузей, громадського харчування і т. п. Всі види окремих виробництв і цілих галузей економіки країн-імпортерів українського зерна від його переробки одержують прибуток, працюють рентабельно. В Україні ж всі названі види виробництв багатьох галузей, після вилучення зерна на експорт, завмирають. Техніка цих видів виробництв іржавіє, псується, потім ріжеться на металобрухт, який також відправляється на експорт, збагачуючи інші країни. Для підтвердження цього можна було б привести безліч обридлих прикладів.

За уточненими експертними розрахунками, якщо їх провести, додаткова сума ВВП, що формується в іноземних країнах за рахунок валових доданих вартостей, створених від раціонального використання куплених в Україні 25 млн. тонн зерна на кінцеві різноманітні види продуктів, на нашу думку, може виявитися навіть більшою за орієнтовні 200 млрд. грн. При цьому для умовного порівняння згадаємо приведену вище вражаючу суму «додаткових 4 млрд. грн. в масштабах держави» (визначену з грубою арифметичною помилкою) для сільськогосподарських товаровиробників від реалізації зерна на експорт через сучасні термінали уздовж Дніпра.

Вчені Національного наукового центру «Інститут аграрної економіки» зазначають, що одна гривня, отримана в сільському господарстві, забезпечує роботою 12 грн. в інших сферах життєдіяльності суспільства – постачання, зберігання, переробки, харчування тощо [21].

Експортувати з України потрібно не зерно, а за високими цінами екологічно чисті українське копчене сало з червоним меленим перцем, буженину, корейку, домашню та сирокочені (в'ялені) ковбаси, м'ясні високоякісні консерви, і то після того, коли вдосталь буде забезпечено високоякісними м'ясними продуктами всіх своїх дітей, все населення України.

Бідна Україна, експортуючи зерно, інвестує економіку інших, у тому числі і багатих країн, сприяє інтенсивному розвитку в них тваринництва та створенню нових робочих місць з гідною зарплатою в багатьох галузях економіки країн-імпортерів українського зерна, гарантовано забезпечує одержання ними прибутку від використання українського зерна.

Експорт зерна з України є абсолютно згубним для сільськогосподарського виробництва, для економіки держави. Експортом величезних обсягів зерна потрібно не хвалитися і пишатися, а соромитися. Експорт зерна – це

експорт сировини, а експорт сировини є типовим для технічно, технологічно, науково, інтелектуально і економічно відсталих країн.

Експорт 25 млн. тонн зерна, як це було у 2008-2009 маркетинговому році, позбавляє роботи без перебільшення мільйони громадян України, які могли б бути зайняті на транспортуванні, зберіганні зерна, у тваринництві, комбікормовій та харчовій промисловостях, у торгівлі та громадському харчуванні. Впродовж багатьох останніх років, як відомо, мільйони сильних, здорових, освічених українців поневіряються по країнах Європи в пошуках будь-якої роботи, аби заробити на хліб собі, своїм дітям і своїм рідним. Українські заробітчани погоджуються виконувати там найбруднішу і найтяжчу роботу, а їх нерідко ще й принижують та ошукують.

В цей час (вже понад півтора десятиліття) українські уряди низькопоклонно старцюють з все більш драною (дірватою) торбою по країнах світу і до міжнародних фінансових організацій за «економічною допомогою», яка насправді виявляється зляканошвидко зростаючим кабальним боргом, віддавати який доведеться мабуть не тільки нашим дітям, а й внукам.

Наші мудрі діди і прадіди на генетичному рівні усвідомлювали, що лізти в карман своїх ще неповнолітніх дітей і внуків аморально, цинічно, злочинно. Навіть в найскрутніші періоди вони вибирали краще ходити в латаних штанах і їсти затірку, але і в думках не могли дозволити собі грабувати своїх дітей і внуків. Вони знали, що це найтяжчий злочин і ніколи не прощений гріх перед своїми нащадками.

Щорічний експорт з України десятків мільйонів тонн зерна, як дешевої сировини, на збиток сільськогосподарським виробникам – це сором, це ганьба, це за обсягами втрат і за наслідками виснаження господарства, на нашу думку, є більшим лихом, ніж була в історичному минулому данина лютим завойовникам татаро-монгольської орди. Щоб пересвідчитися в об'єктивності такої оцінки, наголосимо, що в ті історичні часи, як відомо, не було залізниць, автомобільного транспорту, фантастично потужних морських і океанських суден для перевезення награваного завойовниками добра. Завойовники – воїни-вершники в ті лихолітні часи, якби навіть дуже хотіли, фізично не могли взяти навіть тисячної частки обсягів нинішнього «експорту» сировини різних видів продукції з України.

Валовий внутрішній продукт у розрахунку на одну особу в Україні (в цінах та ПКС 2005 р., що є міжнародно співставними) у 2007 році становив 6559 дол. США. Для порівняння, в Австрії, Бельгії, Данії, Нідерландах, Німеччині, Сполученому Королівстві, Фінляндії, Швейцарії, Швеції він сягав від 30,6 до 37,4 тис. дол. США, а в Сполучених Штатах Америки – 43,3 тис. дол. [4].

Валовий внутрішній продукт на одну особу в Україні у 2009 році, за попередніми даними, знизився і за цим показником наша держава опинилася чи не на ганебному останньому місці в Європі. Та й за рахунок чого утвориться великий ВВП, якщо небачено великі раніше обсяги зерна експортуються дешевою сировиною, рідко – сировиною, величезні обсяги металобрухту – також дешевою сировиною, метал (не залізу руду) – покращеною для використання в країнах-імпортерах сировиною, деревину, якої в Україні вкрай недостатньо, – дешевою сировиною, мінеральні добрива – покращеною сировиною. І цей список видів сировини на експорт з України можна б було продовжити.

Автор статті, на підставі проведеного аналізу й осмислення одержаних даних, висловлює свою особисту оцінку рівня ефективності виробництва зерна у сільськогосподарських підприємствах України та оцінку ефективності й значення експорту зерна для його виробників і для держави в цілому. Автор статті також сподівається до висвітлених питань державної ваги привернути увагу тих, від кого залежить в подальшому успіх чи остаточний занепад і розор сільськогосподарського виробництва і виробництва зерна зокрема, доля селян і села, стан економіки держави в цілому, добробут народу України.

Основні узагальнюючі висновки:

Економічна ефективність виробництва зерна в Україні впродовж багатьох останніх років через вкрай низькі штучно встановлювані «покупцями» реалізаційні ціни була настільки низькою, що це призвело до нищівного розору сільськогосподарське виробництво держави.

В останні роки у сільськогосподарських підприємствах третини, а інколи майже половини областей України виробництво зерна було збитковим з небаченими ніколи раніше в мирний безконфліктний час руйнівними для села наслідками.

Україна ніколи не була, не є і не повинна бути «славною житницею Європи і всього Світу».

Владі держави належить визначити і розпочати тепер вже нажалі тривале в часі здійснення масштабних радикальних заходів для гарантованого забезпечення високої економічної ефективності виробництва і раціонального використання зерна.

Україні дуже не вигідно бути «житницею Європи і всього Світу».

Список використаної літератури:

1. Наявність земель в Україні та їх розподіл за власниками землі, землекористувачами та угіддями // Державний комітет статистики України. – Київ, 2009. – 11 с.
2. Народне господарство Української РСР у 1990 році: Статистичний щорічник // Міністерство статистики УРСР. – Київ: «Техніка», 1991. – 496 с.
3. Статистичний щорічник України за 2002 рік // Державний комітет статистики України. – Київ: Видавництво «Консультант», 2003. – 664 с.
4. Статистичний щорічник України за 2007 рік // Державний комітет статистики України. – Київ: Видавництво «Консультант», 2008. – 572 с.
5. Сільське господарство України за 2007 рік: Статистичний збірник // Державний комітет статистики України. – Київ, 2008. – 392 с.

6. Сайко В.Ф. Екстенсивні шляхи вичерпані // Сільські вісті. – 2002, 22 серпня. – С. 3.
7. Статистичний щорічник України за 2008 рік // Державний комітет статистики України. – Київ: Видавництво «Консультант», 2009. – 607 с.
8. Кравченко В.І., Лохоня О.І. До оцінки узгодженості обсягів експорту і виробництва зерна в Україні // Таврійський науковий вісник: Збірник наукових праць ХДАУ – Вип. 52. – Херсон: «Айлант», 2007. – С. 143-148.
9. Лохоня О.І. Динаміка витрат концентрованих кормів на годівлю худобі та птиці в Україні // Зоотехнічна наука Поділля: історія, проблеми, перспективи (Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції, 16-18 березня 2010). – Кам'янець-Подільський: Вид-во Подільського держ. аграрно-технічного університету, 2010. – С. 164-166.
10. Зубець М.В., Панасюк Б.Я. Нарощування виробництва зерна потребує його розумного використання // Вісник аграрної науки, 2009. – № 4. – С. 5-9.
11. Саблук П.Т. Глобальна та національна проблеми в аграрній економіці України // Збір. наук. праць Луганського нац. аграр. ун-ту. – Серія: «Економічні науки». – № 34/46.– Луганськ: Вид-во ЛНАУ. 2004. – С. 10-14.
12. Дем'яненко М.Я., Іваніна Ф.В. Проблеми аграрної економіки із вступом України до СОТ // Економіка АПК. – 2003. – № 11. – С. 57-66.
13. Месель-Веселяк В.Я. Напрями забезпечення конкурентоспроможності аграрного виробництва // Економіка АПК. – 2009. – № 10. – С. 7-14.
14. Власов В. Головна аграрна інвестиція в Дніпро відбулася (ще не зібрано врожай, а вниз по річці вже попливли судна із зерном // Міжнародний громадсько-політичний тижневик. – 2010, 15-21 травня. – № 18 (798). – С. 1, 9.
15. Мацибора В.І. Економіка сільського господарства // Підручник для студентів вузів з агрономічних, зооінженерних і ветеринарних спеціальностей. – Київ: «Вища школа», 1994. – 415 с.
16. Основні економічні показники виробництва продукції сільського господарства в сільськогосподарських підприємствах за 2001-2009 рр.: Статистичні бюлетені // Державний комітет статистики України. – Київ, (відповідні роки).
17. Лохоня О.І. Попова А.О. До питань методики визначення диспаритету цін на сільськогосподарську та промислову продукцію // Методичні основи сучасного дослідження в аграрній економіці: Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції. – Частина 2 «Методи економічних досліджень». – Житомир: Вид-во «Державний агроєкологічний університет», 2005. – С. 127-129.
18. Хорунжий М. Агробізнес чи агроздирство // Сільські вісті. – 2009, 30 січня. – С. 5.
19. Панасюк Б. Село в тупику, що далі? Сільські вісті. – 2006, 6 січня. – № 2 (17833). – С. 2.
20. Кваша С.М., Голомша Н.Є. Конкурентоспроможність вітчизняної сільськогосподарської продукції на світовому аграрному ринку // Економіка АПК. – 2006, № 5. – С. 99-104.
21. Саблук П.Т. Кардинальні напрями вирішення економічних проблем в АПК // Економіка АПК. – 2005. № 5. – С. 3-8.